

**ВОЛИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

ТРАЧУК Тетяна Володимирівна

УДК 37.02:37.015.6:371.14

**ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ
ВЧИТЕЛЯ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

13.00.09 – "Теорія навчання"

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Волинському державному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент

Томашевська Ірина Петрівна,

Волинський державний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор, членкор АПН України

Євдокимов Віктор Іванович,

Харківський державний педагогічний університет імені
Г.С.Сковороди МОН України., перший проректор;

кандидат педагогічних наук, доцент

Коцун Борис Борисович,

Волинський державний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри теорії та методики початкового навчання.

Провідна установа Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка, кафедра педагогіки, Міністерство освіти
і науки України, м. Тернопіль.

Захист відбудеться 3 березня 2006 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.04 у Волинському державному університеті імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30, м. Луцьк, 43021.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Волинського державного університету імені Лесі Українки за адресою: вул. Винниченка, 30а, м. Луцьк, 43021.

Автореферат розіслано 3 лютого 2006 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

В.С.Петрович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в державі, спонукають до гуманізації змісту педагогічної освіти, підвищення ефективності методів викладання знань, зокрема в галузі економіки і педагогіки. Це завдання набуває особливої актуальності, оскільки за нинішніх умов рівень професійної освіти не задовольняє потреби, що відповідають віковим та індивідуальним особливостям сучасної молоді, яка приходить у вищі навчальні заклади, щоб здобувати високу кваліфікацію. Освоюючи знання і навички професії, майбутні фахівці прагнуть оволодіти широким спектром новітньої інформації і в галузі ринкових відносин. Саме тому в нинішніх умовах на часі не тільки перегляд змісту професійної підготовки особистості вчителя, а й всебічне обґрунтування і впровадження нової системи економічної та педагогічної освіти.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошено: „Мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя”.

Особливого значення набуває дальший розвиток особистості вчителя, як у плані озброєння його професійно необхідними науково-технічними знаннями, так і в розкритті його гуманістичної сутності, оволодіння ним суспільно-науковими, гуманітарними та економічними знаннями. Без цього неможливе становлення людини, її здібностей, опанування нею сучасною наукою і технікою. За цих причин вимоги, які висуває суспільство до освіти, набувають мінливості та динамізму. В умовах науково-технічної революції високий у цілому рівень знань та освіти не вирішує соціально-економічних проблем. Нагромадження та швидке оновлення інформації, інтернаціоналізація та глобалізація життя сучасного суспільства призводять до того, що зміни в одній його галузі дуже швидко переносяться на інші, посилюючи їх взаємовплив та взаємозв'язок. Усе це прискорює сам ритм життя, підвищує його динамізм та інтенсивність. За таких умов отримані раніше знання швидко застарівають.

Людина, яка нині одержала кваліфікаційне свідоцтво, навіть за умови найкращої підготовки, володіє вже застарілими знаннями. Саме в епоху науково-технічного прогресу, за висловом М.Ноулза, „... часовий інтервал основних соціокультурних змін став значно коротший за термін життя окремої людини” і тому „... освіта має стати безперервною, бо згодом знання, одержані у будь-який час, почнуть застарівати швидше”.

Орієнтація на можливість одержання знань один раз і на все життя у сучасних умовах стає безперспективною. Таким же безперспективним стає прагнення під час підготовки спеціалістів у межах середньої та вищої освіти передати їм найбільший обсяг професійних знань. Цей обсяг завжди буде замалий для забезпечення професійної компетентності педагога упродовж усієї його кар'єри.

Основні ідеї вдосконалення процесу фахової підготовки особистості вчителя знайшли своє відображення у працях видатних педагогів

К.Д.Ушинського, П.Ф.Лесгафта, П.П.Блонського, С.Т.Шацького, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського, В.К.Розова та інших.

Різні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців досліджували О.О.Абдуліна, Є.П.Білозерцев, О.А.Дубасенюк, А.Й.Капська, Л.І.Міщик, О.Г.Мороз, Н.Г.Ничкало, Г.В.Троцько та інші.

У багатьох психолого-педагогічних дослідженнях звертається увага на загальнопедагогічні засади формування економічних знань особистості: автори А.С.Дем'янчук, В.І.Євдокимов, А.С.Нісімчук, О.С.Падалка, І.О.Смолук, І.Ф.Прокопенко, О.Т.Шпак розкривають окремі ідеї цієї проблеми. Питання професійно-педагогічної спрямованості з позиції принципу гуманізму досліджували О.В.Сухомлинська, О.Я.Савченко, Н.Г.Ничкало, проблеми формування інтересу до професії викладача досліджували Г.Д.Бабушкін, К.В.Ваганова, О.Д.Дубогай та ін.

Економічна освіта вчителів є ієрархічним, поліструктурним утворенням, яке вивчають різнобічно окремі науки – соціологія, філософія освіти, психологія, педагогіка, і має особливості структури, зв'язків та відносин, що визначаються в ньому тією чи іншою наукою.

З погляду дидактики систему підготовки та підвищення кваліфікації вчителів можна охарактеризувати як сукупність цілей і завдань, а також засобів (форм і методів) їх здійснення. Оскільки система економічної освіти педагогів – складний об'єкт, що розвивається, виникає потреба у взаємозв'язку двох суттєво різних планів - плану функціонування та плану її розвитку.

Під час розгляду об'єкта, що функціонує, головна увага приділяється тим характеристикам, які забезпечують його стабільність у відносно змінних умовах. Тобто мова йде про відносно сталу структуру освіти фахівців, компоненти якої складаються з певним чином взаємопов'язаних категорій, понять, ідей, концепцій, наукових положень, що визначають результати пізнання процесу економічного навчання педагогічних кадрів.

У процесі аналізу розвитку провідними стають ті характеристики та параметри об'єкта, які забезпечують різні зрушення в ньому за умови одночасного збереження необхідних для нього властивостей, що дають змогу розглядати його як тотожний самому собі. Тобто мова йде про функції системи, які забезпечують рух освітніх педагогічних надбань, що набувають форми вмінь фахівців пізнавати і перетворювати об'єкти дійсності; реальні зрушення особистості; динаміку форм і методів економічного навчання в системі освіти у напрямі їх вдосконалення.

Неперервна економічна освіта є процесом двофазним. На першій його фазі під час підготовки у вищому навчальному закладі формується й розвивається загальна культура фахівця, а в післядипломній освіті – загальна культура набуває дальшого розвитку та збагачення.

Дослідження проблеми, що стосується формування і розвитку економічних знань учителя в системі післядипломної освіти, проводилося, здебільшого, у межах таких наукових напрямів:

- удосконалення процесу професійної підготовки та фахової перепідготовки вчителя (О.О.Абдуліна, С.І.Архангельський, А.М.Алексюк, В.І.Бондар, І.А.Зязюн, О.Г.Мороз, В.К.Розов та ін.);
- професійної підготовки майбутніх учителів (О.О.Абдуліна, Є.П.Білозерцев, О.А.Дубасенюк, А.Й.Капська, Л.І.Міщик, О.Г.Мороз, Н.Г.Ничкало, Г.В.Троцько та ін.);
- загальнопедагогічних аспектів формування економічних знань особистості (А.С.Дем'янчук, А.С.Нісімчук, О.С.Падалка, І.О.Смолюк, О.Т.Шпак);

Визнання важливості економічних знань у професійній діяльності вчителя розкриває нові перспективи для досліджень.

Система підготовки, підвищення кваліфікації та фахової перепідготовки, як і будь-яке інше соціальне явище, перебуває у постійному русі й розвитку. Саме тому актуальним є розвиток економічної освіти педагогів у системі післядипломної освіти.

Рушійні сили цього розвитку містяться у єдності та боротьбі суперечностей. У зв'язку з вирішенням даної проблеми постають суперечності, серед яких у контексті нашого дослідження доцільно виокремити:

- між вимогами щодо задоволення суспільних потреб у висококваліфікованих кадрах та освітніми інтересами і потребами конкретного індивіда;
- між темпами застарівання економічної освіти, знань конкретного індивіда та реальними можливостями оновлення їх;
- між поглибленням і розширенням людського досвіду (в широкому розумінні) та природною обмеженістю можливостей людини в опануванні ним;
- між вузькопрофесійною замкненістю діяльності педагога та необхідністю всебічного і гармонійного розвитку особистості.

Аналіз дисертаційних досліджень, психолого-педагогічної літератури та масового педагогічного досвіду з проблеми вдосконалення економічної освіти та виховання особистості показує, що між структурними елементами розвитку економічних знань не існує точної відповідності з певних причин.

По-перше, спостерігається тенденція до вдосконалення, в основному, двох компонентів методу: „мети вчителя” та „діяльності учня” без урахування, як правило, їх впливу на всі інші.

Більшість дослідників і педагогів-практиків по різному визначають мету вчителя в економічній освіті, розуміючи її так: формування економічної свідомості школярів (Б.П.Шемякін), виховання морально-економічних рис особистості школяра (А.Ф.Аменд, Л.П.Мельникова, Б.П.Чернишов), формування економічної готовності учнів (О.С.Падалка, О.Т.Шпак). Робиться також значний акцент на елемент "діяльність учнів": вивчення організаційно-економічних основ виробництва в процесі виконання навчальної продуктивної праці (М.Л.Малишев), розв'язання екстремальних завдань економіко-прикладного змісту (Л.Ла, С.Гараєв), раціональна організація робочого часу при виконанні продуктивної праці (Б.П.Шемякін).

По-друге, елемент „механізм засвоєння” – рух учня до мети в економічній підготовці не враховує рівнів, на яких повинна бути задана пізнавальна діяльність, а отже, відсутні критерії, параметри її оцінки, тобто обмежена управляюча функція цього елемента.

Такий стан є наслідком відсутності єдиної програми економічної освіти. Тому, обравши системний підхід як найбільш продуктивний у педагогічних дослідженнях (С.І.Архангельський, Ю.К.Бабанський, В.П.Беспалько, Н.Ф.Тализіна та ін.), ми розглядаємо економічну освіту особистості як підсистему загальної політехнічної освіти. До основних системостворюючих компонентів останньої відносимо: мету – соціальне замовлення суспільства з економічної підготовки фахівця, зміст і засоби навчання, включаючи і найновіший дидактичний засіб – комп’ютер, а також дидактичні процеси та організаційні форми навчання.

Аналіз робіт з теоретичних основ педагогічних систем переконує нас у тому, що система економічної освіти повинна бути побудована на основі врахування її властивостей і ознак: цілісності, завершеності, узгодженості, взаємозумовленості і взаємопідпорядкованості складових компонентів.

Відсутність науково обґрунтованих підходів до подолання виявлених суперечностей та необхідність практичного вдосконалення змісту, форм, методів і організаційно-педагогічних умов розвитку економічних знань у системі післядипломної освіти зумовили вибір теми дисертаційного дослідження *„Дидактичні засади розвитку економічних знань вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти”*.

Зв’язок роботи з науковими темами, планами, програмами. Дисертаційне дослідження є складовою комплексної теми кафедри педагогіки і психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти „Сучасні педагогічні технології”. Тема затверджена Вченою радою Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол № 7 від 27.04.2005 р.) та узгоджена в бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 6 від 14.06.2005 р.).

Об’єкт дослідження – процес розвитку економічних знань учителів.

Предмет дослідження – зміст, форми та педагогічні умови розвитку економічних знань учителів у системі післядипломної освіти.

Мета дослідження полягає у вивченні і теоретичному обґрунтуванні особливостей розвитку економічних знань учителів у системі післядипломної освіти, в діагностиці та прогнозуванні педагогічних умов, необхідних для засвоєння економічних знань у процесі підвищення кваліфікації.

Відповідно до об’єкта, предмета та мети дослідження було висунуто наукову **гіпотезу**: ефективність розвитку економічних знань учителів у системі післядипломної освіти зумовлюється:

- відповідністю змісту і форм розвитку економічних знань учителів у процесі підвищення їх кваліфікації вимогам андрагогіки;
- систематичністю створення та розв’язання педагогічних ситуацій економічної спрямованості з метою стимулювання розвитку економічного мислення вчителів;

– впровадженням інформаційних технологій і активних методів в організацію навчального процесу.

Для досягнення поставленої мети і перевірки висунутої гіпотези нами були окреслені наступні **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан проблеми в педагогічній теорії та навчальній практиці.
2. Обґрунтувати сутність дидактичних умов розвитку економічних знань учителів у системі післядипломної освіти.
3. Експериментально перевірити окремі методики розвитку економічних знань учителів у системі післядипломної освіти.
4. Розробити методичні рекомендації щодо розвитку економічних знань учителів у системі післядипломної освіти та їх реалізації у практичній діяльності.

Методологічну основу дослідження становлять особистісно-орієнтований та діяльнісний підходи у навчанні; філософські, соціальні, психолого-педагогічні ідеї щодо суспільних тенденцій створення нової системи економічного навчання в Україні; дидактичні принципи, зокрема, принципи активності особистості, врахування вікових та індивідуальних особливостей; сучасні дослідження з проблеми самореалізації особистості вчителя.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної в дисертації мети і розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс методів дослідження.

Теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація науково-методичної літератури для обґрунтування організаційно-педагогічних умов розвитку економічних знань учителя у процесі підвищення його кваліфікації; метод порівняльного аналізу для визначення критеріїв і рівнів сформованості економічних знань учителів.

Емпіричні: педагогічний експеримент для перевірки висунутої гіпотези; діагностичні методи (опитування вчителів – слухачів курсів підвищення кваліфікації, викладачів системи післядипломної освіти, керівників загальноосвітніх шкіл, анкетування, тестування та бесіди з педагогами) для визначення рівнів сформованості економічних знань учителів.

Статистичні: метод математичної статистики для визначення валідності та надійності одержаних результатів, порівняння експериментальних даних з вихідними.

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 509 респондентів, у тому числі: 36 учителів загальноосвітніх шкіл м. Луцька (№2, №25), 27 керівників загальноосвітніх шкіл м. Луцька та Горохівського району Волинської області, 59 викладачів і 387 учителів – слухачів курсів підвищення кваліфікації Волинського, Тернопільського і Рівненського інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Експериментальна робота проводилась упродовж 2000-2005 років і охоплювала три **етапи**.

На I етапі дослідження (2000-2001 рр.) основна увага була приділена вибору теми дослідження, обґрунтуванню її актуальності. Визначались і аналізувались вітчизняні та зарубіжні джерела з філософії, методології, теорії і

практики економічної освіти особистості; реальний стан навчально-виховної роботи економічного спрямування у закладах післядипломної педагогічної освіти. Було визначено вихідні теоретичні положення і базу дослідження, обґрунтовано тему, сформульовано гіпотезу, конкретизовано провідні дослідницькі завдання, вибрано методику дослідження. Розпочато констатуючий етап експерименту.

На II етапі дослідження (2001-2003 рр.) продовжувалось вивчення наукової і спеціальної літератури, педагогічного досвіду з економічної освіти вчителів. Завершено констатуючий і розпочато формуючий етапи експерименту, здійснено модульне структурування змісту спецкурсу „Розвиток економічних знань учителів у системі післядипломної педагогічної освіти” і впроваджено його в практику роботи закладів післядипломної педагогічної освіти, розроблено навчально-методичні рекомендації „Особливості технології засвоєння економічних знань учителів у системі післядипломної освіти” на допомогу викладачам системи післядипломної освіти та вчителям-слухачам курсів підвищення кваліфікації, обґрунтовано рівні і критерії сформованості економічних знань учителів.

На III етапі дослідження (2004-2005 рр.) завершено формуючий етап експерименту, обґрунтовано ефективність впроваджених нами методик економічної підготовки вчителів на курсах підвищення кваліфікації у системі післядипломної освіти. Систематизовано та оформлено результати дослідження у вигляді кандидатської дисертації.

Достовірність наукових результатів і висновків забезпечується обґрунтованістю вихідних методологічних положень; адекватністю використаних методів дослідження його предмету, меті та завданням; реальністю проведення експериментальної роботи, репрезентативністю вибірки респондентів; ефективністю застосування кількісного та якісного аналізу даних, отриманих за допомогою методів математичної статистики; підтвердженням основних положень гіпотези результатами педагогічного експерименту.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні та конкретизації теоретичних положень про розвиток економічних знань учителів у системі післядипломної освіти; обґрунтуванні сутності понять „економічні знання”, „економічна свідомість”, „економічний світогляд”, „економічні переконання”, які є результатом новоутворень особистості вчителя, що виникають у ході інтеріоризації соціальних вимог; створенні дидактичної системи процесу формування та розвитку економічних знань учителів у системі післядипломної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розширено дидактичне поле застосування організаційно-педагогічних умов розвитку економічних знань учителів у системі післядипломної освіти. Розроблено та апробовано напрями вдосконалення економічної освіти вчителів, які спрямовані на підвищення ефективності їх роботи з учнями; у модульному структуруванні

змісту спецкурсу „Розвиток економічних знань учителів у системі післядипломної педагогічної освіти” і розробці навчально-методичних рекомендацій, які можуть бути використані в системі загальноосвітніх шкіл та інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки і психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, кафедри педагогіки Волинського державного університету імені Лесі Українки; на теоретичних і практичних семінарах керівників загальноосвітніх навчальних закладів Горохівського району; на семінарах для вчителів-предметників гуманітарного і природничо-математичного циклів, які проводились на базі Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (2000, 2001, 2002, 2003, 2004 рр.).

Основні положення, поточні результати дослідження, висновки за результатами проведеної дослідно-експериментальної роботи доповідалися на наукових та науково-практичних конференціях; на Всеукраїнських науково-практичних конференціях „Гуманізація і гуманітаризація математичної освіти в школі та вищому навчальному закладі” (м.Луцьк, 2000р.), „Формування духовної культури особистості в процесі навчання математики в школі та вищому навчальному закладі” (м.Луцьк, 2003 р.), на X Міжнародній науковій конференції імені академіка М.Кравчука (м.Київ, 2004), на Всеукраїнській науково-практичній конференції „Педагогічна майстерність учителя: проблеми і перспективи розвитку” (м.Полтава, 2005 р.).

Апробація. Основні результати дослідження впроваджувалися нами у навчально-виховний процес Волинського (довідка № 01-176/12 від 23.06.2005р.), Рівненського (довідка № 543 від 12.09.2005р.), Тернопільського (довідка № 537 від 19.09.2005р.) інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації знайшли відображення у 5 публікаціях (4 з них опубліковані у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України), одне – науково-методичне видання кафедри педагогіки і психології Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти. Всі праці є одноосібними.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (204 позицій, з них 7 іноземною мовою), трьох додатків. Загальний обсяг дисертації – 186 сторінок, з них основного тексту – 172 сторінки. Робота вміщує 24 таблиці на 18 сторінках, 12 ілюстрацій на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної проблеми; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу дослідження, його методологічні та теоретичні основи; викладено методи й етапи експериментальної роботи; розкрито наукову новизну та практичне значення

отриманих результатів; подано інформацію про апробацію та впровадження основних аспектів експериментального дослідження.

У першому розділі „**Теоретичні засади економічної освіти особистості вчителя**” обґрунтовано необхідність забезпечення неперервної освіти вчительських кадрів, на основі аналізу теоретичних засад функціонування освітніх закладів України та їх практичної діяльності визначено завдання сучасної системи підвищення кваліфікації та фахової перепідготовки педагогів, здійснено структурно-функціональний аналіз сутності економічних знань особистості вчителя, показано особливості розвитку економічних знань фахівця в системі післядипломної освіти педагогів, досліджено ефективність рефлексивно – інноваційних технологій розвитку економічних знань сучасного вчителя.

Враховуючи специфіку організації навчального процесу в системі післядипломної освіти педагогічних кадрів та прогнозуючи застосування його результатів у конкретній навчально-виховній діяльності сучасного вчителя, ми встановили механізм взаємодії різних чинників рушійної сили процесу навчання вчителів у системі післядипломної освіти.

На основі існуючих суперечностей педагогічної освіти виявили такі зв'язки в процесі економічної підготовки в системі післядипломного навчання:

1. Залежність системи економічної освіти вчителів як особливого освітнього утворення від сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільно-економічного середовища.

2. Єдність розвитку та збагачення в процесі економічного навчання і освіти загальнокультурної, професійно-кваліфікаційної та функціональної складових загальної культури педагога.

3. Взаємозв'язок економічного навчання вчителя з його активною самоосвітою, саморозвитком, самовдосконаленням.

4. Залежність ефективності формування економічних знань учителів від доцільно організованої навчальної діяльності та правильно побудованого спілкування.

5. Залежність змісту економічної освіти від суспільних, державних та індивідуальних освітніх потреб, врахування прискорення темпів застарівання та оновлення знань, реальних можливостей та особливостей освіти дипломованих спеціалістів.

Звідси випливає, що сьогодні в основі розвитку економічних знань учителів у системі їх післядипломної освіти, їх змісту, організації та управління має бути не лише синергетичний підхід до даної освітньої системи в цілому, а й до самого фахівця, його особистості зокрема. Розвиток і збагачення загальної культури педагога може забезпечуватись лише такими діями, які виходять із власних форм творення особистості, її власних сил, здібностей, можливостей і потреб, діями, які стимулюють самоосвіту, саморозвиток і самореалізацію особистості.

В основі розвитку економічних знань особистості лежить економічна свідомість, яка виконує ряд функцій. Основними з них є пізнавальна,

регулятивна, соціально-перетворююча. Зміст кожної з названих функцій ми визначили в наступному:

- пізнавальна функція економічної свідомості має на меті розкриття перед учителями можливостей пізнання та свідомого використання економічних законів, а також усвідомлення суттєвих зв'язків між явищами та закономірностями економічної діяльності;

- регулятивна функція економічної свідомості базується на логічному обґрунтуванні правових норм і правил відповідного виду суспільних відносин: приватної і державної власності та ін.;

- соціально-перетворююча функція економічної свідомості полягає у забезпеченні творчої участі вчителів в організації певного виду праці, створенні учнівських кооперативних об'єднань та набутті власного позитивного досвіду економічних відносин.

У ході дисертаційного дослідження нами з'ясовано, що специфічною рисою процесу економічного навчання вчителів у системі післядипломної освіти є те, що воно здійснюється в колі самоосвіти фахівця. Слухач є пасивним об'єктом педагогічного впливу викладача (хто навчає) і активним суб'єктом процесу свого навчання та самоосвіти. Тобто навчання у системі післядипломної освіти педагогів не є звичайним інформативним повідомленням, передачею знань від викладача слухачу, а являє собою ініціювання власної самоосвіти, вільного вибору форм і методів активного засвоєння нового матеріалу, набуття практичних умінь і навичок. Учитель у навчальному процесі виступає не тільки як співавтор, але як і автор і виконавець навчального процесу. Саме це і є основою андрагогічного підходу, який ґрунтується на тому, що для дорослого фахівця важливе відчуття власної участі у будь-яких рішеннях стосовно нього, а не покладання на рішення інших.

У цьому контексті логічною є побудова навчального процесу у системі післядипломної освіти з урахуванням індивідуальних потреб і можливостей слухачів, а також, принципів положень андрагогічного підходу. Зокрема:

1. Провідна роль у власній економічній освіті належить самому фахівцю.
2. Економічне навчання повинно виходити з індивідуальних особливостей того, хто навчається, відповідати його індивідуальним освітнім потребам і стимулювати зростання цих потреб.
3. У процесі навчання слід використовувати внутрішні акти особистості, спиратися на природне прагнення людини до саморозвитку, самовдосконалення, активізувати суб'єктивну сферу фахівця.
4. Навчальний процес відбувається у суспільній діяльності того, хто навчається і тих, хто навчає.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури, ми стверджуємо, що загальнометодологічні та андрагогічні принципи економічного навчання в системі підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів

перебувають у тісному взаємозв'язку. Комплексна реалізація їх дає змогу більш повно вдовольняти суспільні та особистісні освітні потреби фахівців.

У другому розділі **„Реалізація технології засвоєння економічних знань учителів у системі післядипломної освіти”** розкрито аспекти узагальнення змісту особистісно орієнтованих технологій у засвоєнні економічних знань; подано основні засади використання інформаційних технологій у формуванні економічного мислення; розкриваються основи обґрунтування технології формування економічної свідомості у процесі пізнавальної активності слухачів.

На основі результатів контент-аналізу, проведеного в ході дисертаційного дослідження, можна стверджувати, що в основі розробки особистісно орієнтованих дидактичних технологій засвоєння економічних знань лежить діалогічний підхід, який визначає суб'єктивні взаємодію і збільшення міри свободи учасників педагогічного процесу, самоактуалізацію і самопрезентацію особистості сучасного вчителя. Технології цього типу передбачають перетворення суперпозиції викладача і субординованої позиції слухача на особистісно рівноправні стани. Таке перетворення пов'язане з тим, що викладач не стільки вчить і виховує, скільки актуалізує, стимулює слухача до економічного й професійного розвитку, створює умови для його самостійного психологічного руху в навчальному процесі.

У ході дисертаційного дослідження ми встановили, що особистісно орієнтована технологія засвоєння економічних знань у системі післядипломної освіти вчителя спирається на такі основні аспекти:

- професійність спілкування викладача і слухачів;
- готовність слухачів до сприйняття економічної інформації викладача;
- вироблення нових методик (на основі отриманих знань, умінь та навичок в системі післядипломної освіти), спілкування вчителів з учнями на теми економічної спрямованості.

У ході науково-пошукової роботи виявили, що інформатизація системи освіти як одна із ланок загального процесу розвитку суспільства, з одного боку, має на меті підвищення ефективності навчання завдяки розширенню обсягів інформації та вдосконалення методів її застосування, а з другого – спрямована на те, щоб користувачі могли застосовувати інформаційні технології в особистій професійній діяльності та навчально-пізнавальному процесі. Основна мета – вдосконалення науково-дослідної та пізнавальної діяльності навчальних закладів в результаті застосування автоматизованих комплексів і систем під час інформування, проектування, навчання та створення інформаційного середовища для розвитку інтелектуальних сил особистості та економічної свідомості.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, монографічних досліджень та передового педагогічного досвіду ми стверджуємо про необхідність інформатизації системи економічної освіти. У процесі

дисертаційного дослідження обґрунтовано основні напрями впровадження концепції інформатизації:

а) масова підготовка і перепідготовка вчительських кадрів, які забезпечують інформаційні технології в системі освіти;

б) створення посередницьких інформаційних пунктів для надання послуг загальноосвітнім школам, забезпечення маркетингу, реклами для закладів I-II рівнів акредитації;

в) створення асоціацій, що об'єднують суспільні та приватні ініціативи і стимулюють розвиток інфраструктури інформатики;

г) розробка і опанування нових інформаційних технологій у навчанні, інтегрованого банку знань, комп'ютеризованих курсів, тестових, тренінгових, пошукових та експертних систем;

д) використання засобів активного комп'ютерного навчання;

е) створення системи інформаційних даних з використання віддаленого доступу до них на базі комп'ютерних мереж.

Регулюючи динаміку застосування технології розвитку пізнавальної активності, ми спиралися на оцінки змін якості професійно-економічних знань слухачів курсів підвищення кваліфікації, способів їх пізнавальної і творчої діяльності, розвитку творчих компонентів, а також характеру їх мотивацій і використаних алгоритмів аналізу економічної дійсності. Це нам дало змогу визначити такі основні етапи диференційованого підходу до аналізу професійно-економічних понять і закономірностей:

1) викладання та організація засвоєння слухачами методологічних особливостей і теоретичних засад наукового пізнання;

2) навчити слухачів розуміти і використовувати логічні закони, педагогічно-економічні поняття;

3) допомогти слухачам зробити мікроаналіз професійно-економічних понять і категорій;

4) підготувати слухачів, зокрема, вчителів математики до аналізу частини економічного твору за певним алгоритмом та використання порівняння і узагальнення;

5) застосування елементів творчої діяльності у процесі використання слухачами філософських, професійно-економічних знань, розуміння економічних законів, методів використання основ педагогічно-інноваційних технологій розвитку пізнавальної активності.

У третьому розділі **„Експериментальне дослідження проблеми розвитку економічних знань сучасного вчителя в системі післядипломної освіти”** обґрунтовано пошукові аспекти дослідно-експериментальної роботи, зафіксовано і проаналізовано отримані експериментальні дані.

Розробляючи методику дисертаційного дослідження, ми обґрунтували необхідність засвоєння економічних знань у процесі діяльності кожного педагога. Для цього передбачили таку структуру наукового пошуку:

1. Дослідження можливостей використання навчальних предметів у формуванні економічних знань.

2. Ознайомлення слухачів курсів у системі післядипломної освіти з концепцією "Розвиток економічної освіти в Україні" та іншими нормативними документами, які визначають економічні аспекти суспільного життя.

3. Вивчення шкільного навчального курсу економіки, що актуалізує проблему формування і розвитку економічних знань.

4. Ознайомлення слухачів курсів з навчальною літературою економічного спрямування.

5. Використання комп'ютерної техніки.

6. Аналіз впливу нетрадиційних занять на розвиток економічних знань.

7. Обґрунтування організаційних аспектів використання інтегрованих занять у процесі економічної освіти.

8. Аналіз використання тестових завдань у процесі дослідження.

9. Використання у дослідженні можливостей гуманітарних, суспільних і природничо-математичних дисциплін.

10. Аналіз управління процесом інформатизації освітніх закладів і використання педагогічного досвіду.

Результати констатуючого етапу дослідження та вивчення реального стану навчальної діяльності слухачів курсів підвищення кваліфікації у системі післядипломної освіти були використані для обґрунтування ефективності апробованого експериментального варіанту програми курсу „Використання інформаційних технологій для засвоєння економічних знань”.

У ході дослідно-пошукової роботи для виявлення рівнів засвоєння слухачами економічних знань ми керувалися такими критеріями оцінки ефективності організації навчально-пізнавальної діяльності вчителів:

- а) критерій усвідомленого засвоєння системи економічних знань та умінь;
- б) критерій асоціативності;
- в) критерій операційності;
- г) критерій дієвості.

В якості базового, комплексного критерію, який дозволяє оцінити підготовку вчителів-практиків в області використання нових інформаційних технологій (реферати, контрольні зрізи, тести, анкетування), які відображають тісний взаємозв'язок економічних знань та умінь слухачів, навичок їх практичного використання, ми обґрунтували критерії засвоєння професійних знань, які підтверджуються експериментальними результатами, поданими у рисунку 1.

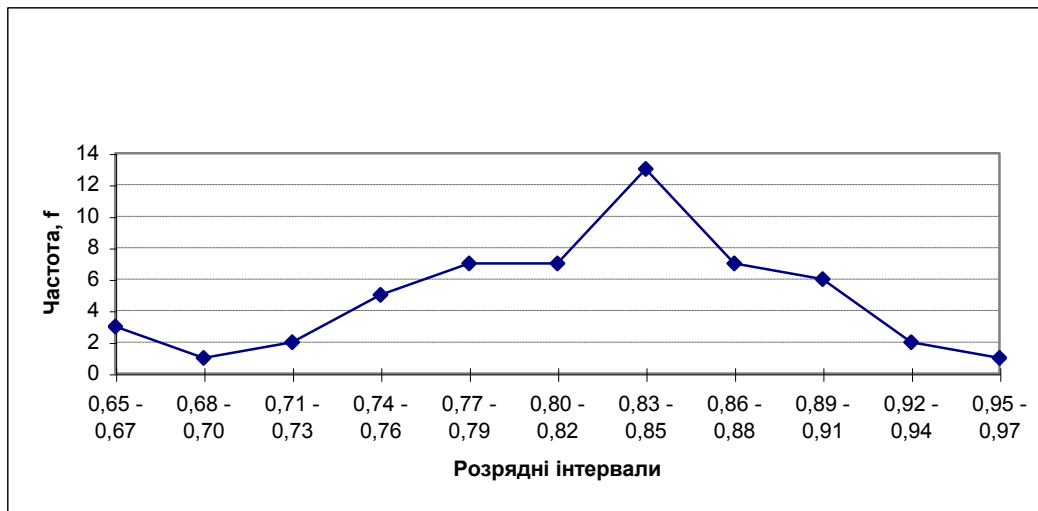

Рис.1. Полігон розподілу згрупованих частот коефіцієнтів засвоєння за 2-м параметром (експер. групи, n=54)

Таким чином, отримані результати, показані на рис. 1, в експериментальній групі дають підставу зробити узагальнення про те, що увага педагогів та респондентів до динаміки формування навичок самоконтролю в слухачів забезпечує передчасне накопичення стійкого позитивного досвіду та підвищує ефективність економічної перепідготовки сучасних вчителів.

За згаданими вище критеріями ми визначали рівні сформованості професійно-економічних знань у слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Таблиця 1

Рівні сформованості професійно-економічних умінь у слухачів (К-75, у відсотках)

Рівні сформ. вмінь	Оцінка професійно-економічних знань							
	Початок навчання				Кінець навчання			
	констатуючий		підсумковий		констатуючий		підсумковий	
	прав. відпов.	аргум. відпов.	прав. відпов.	аргум. відпов.	прав. відпов.	аргум. відпов.	прав. відпов.	аргум. відпов.
Висок.	6,2%	1,3%	6,5%	1,3%	11,8%	9,4%	7,8%	5,2%
Серед.	15,8%	6,1%	15,7%	5,2%	47,2%	57,8%	39,8%	47,4%
Низьк.	78,0%	92,6%	77,8%	93,5%	41,0%	32,8%	52,4%	47,4%

Здобуті експериментальні дані (табл.1) свідчать про ефективність обраних нами методик економічного навчання слухачів.

У процесі дисертаційного дослідження нами було визначено дидактичні умови розвитку економічних знань сучасного вчителя в системі післядипломної освіти.

У цілому результати формуючого етапу експерименту підтвердили гіпотезу дослідження і дають підставу для таких **висновків**:

1. Період реформ підтвердив високий рейтинг економічних компетентностей в сучасних умовах, що цілком природно для моделі соціально-економічного розвитку, в якій у центрі економічних рішень є ініціатива суб'єктів економічного процесу. Особлива роль економічних компетентностей зумовлюється також потребами утвердження в країні засад громадянського суспільства, розвитку особистості, виведення країни на траєкторію сталого економічного зростання, нарощування економічного потенціалу, трансформації всіх інших сторін суспільного життя. В сучасних умовах змінилося соціальне замовлення школи з економічної підготовки вчителів і учнів, яке вимагає педагогічної інтерпретації мети економічної освіти. З цієї позиції ми застосовували особистісно-діяльнісний підхід, який полягає в тому, що мета економічної освіти задається набором морально-економічних якостей і відносин особистості, а педагогічна модель змісту – у вигляді узагальненої організаційно-економічної діяльності, що формує ці якості і відносини з урахуванням мети економічної освіти школярів, яка відповідно реалізується за допомогою педагогічних технологій навчання.

2. На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних джерел та економічної літератури визначено сутність економічної підготовки сучасного вчителя та запропоновані нові підходи до розвитку економічних знань в системі післядипломної освіти. Встановлено, що економічна підготовка сучасного вчителя – це вироблення чітких уявлень про наукові закономірності розвитку ринкової економіки, особливості ринкових відносин, цілеспрямоване формування економічних знань, високої організованості та творчої ініціативи, вміння, допитливого ставлення до навколишнього середовища, вироблення звички практично використовувати економічні знання у навчально-виховному процесі.

У ході констатуючого етапу педагогічного експерименту було підтверджено, що в основі розвитку економічних знань особистості лежить економічна свідомість, яка виконує пізнавальну, регулятивну і соціально-перетворюючу функції.

3. За допомогою функціонального і структурного аналізу в системі економічної освіти вчителів нами виділено такі три взаємопов'язані цільові блоки: 1) економічні знання і вміння; 2) морально-економічні відносини; 3) організаційно-економічна діяльність. Проведене теоретичне дослідження дозволяє констатувати, що формування якостей у системі економічної освіти може відбуватись лише на основі засвоєння економічних знань і вмінь, які відповідають організаційно-економічній діяльності, що є необхідною і достатньою умовою для залучення її до системи виробничо-економічних відносин.

4. Виходячи з існуючих суперечностей системи педагогічної освіти, було виявлено такі зв'язки у процесі економічної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки вчителів:

- залежність системи економічної освіти вчителів від сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільно-економічного середовища;
- єдність і взаємозв'язок розвитку та збагачення в процесі економічного навчання і освіти загальнокультурної, професійно-кваліфікаційної та функціональної складових загальної культури педагога;
- взаємозв'язок економічного навчання і освіти педагогів з активною самоосвітою, саморозвитком, самовдосконаленням;
- залежність ефективності економічного навчання та освіти вчителів від доцільно організованої навчальної діяльності фахівців та розумно побудованого спілкування;
- залежність змісту економічної освіти та навчання від суспільних, державних та індивідуальних освітніх потреб.

5. Проведена експериментальна робота дозволила визначити низку дидактичних умов, які необхідні для розвитку економічних знань слухачів курсів підвищення кваліфікації системи післядипломної педагогічної освіти:

- оновлення змісту економічної освіти, відповідне структурування навчального матеріалу, введення понятійного апарату;
- розробка і впровадження в навчальний процес нових методик та інноваційних технологій;
- забезпечення синергетичного підходу до організації навчально-виховного процесу перепідготовки та підвищення кваліфікації вчителів, а також до управління цим процесом у системі післядипломної педагогічної освіти;
- дотримання принципів андрагогіки, які ґрунтуються на ідеях самоосвіти, саморозвитку особистості дорослої людини, вільного вибору методів і форм діяльності, творчості в організації навчально-виховного процесу.

6. Обґрунтовано, що в основі змісту навчального процесу в системі перепідготовки та підвищення кваліфікації освітніх працівників, його організації та управління має бути синергетичний підхід, що суттєво змінює пріоритети у даній ланці освіти, підкреслює її специфіку, а саме:

- розвиток і збагачення загальної культури педагогічного працівника;
- сутність процесу економічної освіти і навчання полягає у стимулюванні самоосвіти, саморозвитку фахівця, створенні умов для самореалізації особистості;
- навчання набуває рис відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку всіх учасників навчального процесу, використання активних та інтерактивних навчальних методик, розв'язання проблемних ситуацій, творчих проектів тощо;

- результатом навчання стає ініціювання фахівця на саморозвиток та самовдосконалення, пробудження його власних здібностей, відкриття себе та співробітництво із самим собою та іншими людьми.

7. Дані, одержані в результаті проведення дисертаційного дослідження, дозволяють стверджувати, що в основу розробки особистісно орієнтованих педагогічних технологій розвитку економічних знань повинен бути покладений діалогічний підхід, який визначив би суб'єктивну взаємодію і збільшення міри свободи учасників педагогічного процесу, самоактуалізацію і самопрезентацію особистості сучасного вчителя.

Проведене дослідження підтверджує важливість андрагогічного підходу у системі економічного навчання вчителів, правильність його принципових положень.

8. Дисертаційне дослідження вказало на результативність застосування критеріїв оцінки ефективності організації навчально-пізнавальної діяльності вчителів, які використовувалися з метою виявлення рівнів засвоєння професійно-економічних знань слухачами курсів:

- критерію усвідомленого засвоєння системи економічних знань та умінь;
- критерію асоціативності;
- критерію операційності;
- критерію дієвості.

9. Результати дослідження підтвердили правильність вихідної методології, а також дають можливість вважати, що визначені завдання реалізовані, мета досягнута, зроблені наукові висновки мають важливе значення для теорії і практики розвитку професійно-економічного удосконалення педагога.

Разом з тим проведене дослідження не розкриває всіх аспектів розглянутої проблеми. Особливо перспективним, з нашого погляду, може бути подальше її вивчення з точки зору удосконалення економічної компетенції вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти, розробки системно-структурних компонентів фахової діяльності вчителів в умовах інформатизації освіти в Україні.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Трачук Т.В. Технологія формування економічного мислення у сучасного вчителя // Педагогічний пошук. – Луцьк. 2004. – Вип. №2. С.20-23.

2. Трачук Т.В. Особистісно орієнтовані технології засвоєння економічних знань учителем у системі післядипломної освіти // Педагогічний пошук. – Луцьк. 2005. – Вип. №2. – С.65-69.

3. Трачук Т.В. Вивчення ефективності рефлексивно-інноваційних технологій професійної перепідготовки вчителя // Проблеми педагогічних технологій. Збірник наукових праць. – Луцьк. 2005. – Вип. №1. – С.87-95.

4. Трачук Т.В. Формування економічних знань у процесі пізнавальної активності особистості // Імідж сучасного педагога. Спеціальний випуск. – Полтава, 2005, №9-10. – С. 40-42.

5. Трачук Т.В. Особливості технології засвоєння економічних знань учителем у системі післядипломної освіти: Навчально-методичне видання. – Луцьк: Ред.-вид. відд. ВІППО, 2005. – 62 с.

АНОТАЦІЯ

Трачук Т.В. Дидактичні засади розвитку економічних знань вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – „Теорія навчання”. – Волинський державний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2006.

Дисертаційне дослідження висвітлює окремі проблеми дидактичних засад розвитку економічних знань вчителів в системі післядипломної педагогічної освіти. В роботі здійснено аналіз понять „економічна освіта”, „економічна свідомість”, „дидактичні технології”, „інноваційні технології”, „формування економічних знань”, „розвиток економічних знань”. Узагальнено сучасні аспекти теоретичних основ розвитку економічних знань вчителя, обґрунтовано періодизацію становлення економічної освіти. Визначено зміст, форми та методи розвитку економічних знань вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти залежно від особливих професійних якостей, якими повинен володіти вчитель, розкрито науково-методичні та дидактичні умови розвитку економічних знань вчителів у процесі використання сучасних інформаційних технологій. Доведено, що підвищення ефективності розвитку економічних знань учителів загальноосвітньої школи сприяє впровадженню експериментальної моделі розвитку економічних знань педагогів в системі післядипломної педагогічної освіти, в якій враховано сучасні концептуальні ідеї організації навчально-пізнавальної діяльності учнів економічного спрямування.

Ключові слова: економічна освіта, економічна свідомість, дидактичні технології, інноваційні технології, формування економічних знань, розвиток економічних знань.

АННОТАЦИЯ

Трачук Т.В. Дидактические основы развития экономических знаний учителя в системе последипломного педагогического образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.09 – „Теория обучения”. – Волынский государственный университет имени Леси Украинки. – Луцк, 2006.

Диссертационное исследование посвящено раскрытию проблемы дидактических основ развития экономических знаний учителя в системе последипломного педагогического образования. Проведён системный анализ научных дефиниций „экономическое образование”, „экономическая

сознательность”, „дидактические технологии”, „инновационные технологии”, „формирование экономических знаний”, „развитие экономических знаний ”.

Выявлены содержание, формы и методы учебной деятельности учителей в системе последиplomного педагогического образования. Обосновано, что приобретение новых экономических знаний учителями общеобразовательных школ происходит в течении их ознакомления с новыми дидактическими инновационными технологиями, учитывая модульно-познавательный; модульно-развивающий; дидактически-технологический аспекты познания сущности экономического образования.

Определены компоненты сформированности экономических знаний учителя в системе последиplomного педагогического образования, к которым относятся: мотивационный, содержательный, деятельностный. Соответственно, на почве педагогической культуры в процессе усвоения экономических знаний каждый из этих компонентов формирует важные составляющие профессиональной этики современного учителя, способствует развитию интереса к экономическим знаниям, развивает экономическое мышление, профессиональные способности педагога.

Теоретически обоснованы научно-методические основы и условия развития профессиональных знаний учителя современной школы, определены структурные звенья дидактической технологии совершенствования профессионального мастерства педагогов, их функции, взаимосвязи, раскрыто содержание основных направлений профессионально-экономической деятельности. Они в совокупности обеспечивают эффективность экономической подготовки современного учителя в процессе познавательной деятельности и творческого развития индивидуальных способностей экономического направления.

Результаты констатирующего этапа педагогического эксперимента убедительно доказали, что предложенная педагогическая модель развития экономических знаний учителя в системе последиplomного педагогического образования способствует внедрению современных подходов в использовании дидактических и инновационных технологий в общеобразовательной школе, дают возможность эффективно использовать учебные планы и программы в экономическом образовании учащихся.

Доказано, что повышение эффективности развития экономических знаний учителя в системе последиplomного педагогического образования, определяется внедрением экспериментальной модели технологии экономического образования, в которой учтены дидактические задачи учебно-познавательной деятельности экономического направления в общеобразовательной школе.

Рекомендуется использовать результат исследования как основу для дальнейших дидактических разработок в области профессиональной переподготовки учителей современной школы.

Ключевые слова: экономическое образование, экономическая сознательность, дидактические технологии, инновационные технологии, формирование экономических знаний, развитие экономических знаний.

ANNOTATION

Trachuk T.V. Didactic bases of development of economic knowledge of the teacher in the system of postgraduate pedagogical education. – Manuscript.

Dissertation on gaining of scientific degree of candidate of pedagogical sciences on the specialty 13.00.09 – „Training theory”. – Volyn state university by the name of Lesya Ukrainka. – Lutsk, 2006.

Dissertation research lights the separate problems of didactic bases of development of economic knowledge of teachers in the system of postgraduate pedagogical education. In the work, the analysis of notions „economic education”, „economic consciousness”, „didactic technologies”, „innovative technologies”, „forming of economic knowledge”, „development of economic knowledge” is carried out. The modern aspects of theoretical bases of the development of economic knowledge of a teacher are generalized; division into the periods of becoming of economic education is grounded. Content, forms and methods of development of economic knowledge of a teacher in the system of postgraduate pedagogical education depending on the special professional qualities, which a teacher must own are defined; the scientific-methodical and didactic terms of development of economic knowledge of teachers in the process of the use of modern information technologies are exposed. It is led, that the rise of efficiency of development of economic knowledge of the teachers in general school promotes the introduction of experimental model of development of economic knowledge of teachers in the system of postgraduate pedagogical education, in which the modern conceptual ideas of organization of educational-cognitive activity of students of economic direction are taken into account.

Key words: economic education, economic consciousness, didactic technologies, innovative technologies, forming of economic knowledge, development of economic knowledge.